

**OILADA BOLA HAQQI HISOBLANGAN VAQT ME'YORINI TAQSIMLASHNING
ILMIY-PEDAGOGIK SHART-SHAROITLARI****Usmonova Hulkar Shavkat qizi****Guliston davlat universiteti****Pedagogika va psixologiya mutaxassisligi****2-bosqich magistranti****<https://doi.org/10.5281/zenodo.7726831>**

Annontatsiya: Mazkur maqoladan ko'zlangan asosiy maqsad bevosita oilada bolalami ma'naviy-axloqiy tarbiyalashda milliy qadriyatlardan foydalangan holda, oila va oiladagi tarbiyaviy jarayonni milliy lashtirish-xalqimiz orasida unut bo'layotgan milliy an'analar, urf-odatlar, marosimlami qayta tiklash, yoshlar qalbida dinimiz, e'tiqodimizga hurmat munosabatini yanada o'stirishdan iboratdir.

Kalit so'zlar: oila, tarbiya, muhit, pedagogika, ta'lim, moslashish jarayoni, psixologiya, vaqt taqsimoti

Milliy mustaqillikka erishgach, O'zbekiston Respublikasida pedagogika fani taraqqiyotida yangi bosqich boshlandi. Xususan, pedagogik tadqiqotlarning ko'lamini kengaytirilgan, milliy pedagogik madaniyati, merosi chuqur o'rganilib, shaxsga ta'lim berish va uni tarbiyalash borasidagi jahon tajribalari, yutuqlaridan milliy xususiyatlarga tayangan holda foydalanish borasidagi izlanishlar yuzaga keldi. Oilalarda tashkil etilayotgan ta'biya o'zining tub mohiyatiga ko'ra milliy xususiyatlarni namoyon etish bilan birga ijtimoiy oila tarbiyasi ijtimoiy pedagogikaning muhim yo'nalishi sifatida o'rganildi.

Oila, turmush va vijdon qonunlari asosida quriladi. O'zining ko'p asrlik mustahkam va ma'naviy tayanchlariga ega. O'zbeklarning aksariyati o'zining shaxsiy farovonligi to'g'risida emas balki, oilasining qarindosh-urug'lari va yaqin odamlarini, qo'shnilarining omon esonligi to'g'risida g'amxo'rlik qilishini birinchi o'ringa qo'yadi. Bu esa eng oliy darajada ma'naviy qadriyat, inson qalbining gavharidir. Oila insonni halol va pokiza bo'lishiga, ilm fan asoslarini egallashga, beva-bechoralarni qo'llab-quvatlashga, tabiatni e'zozlashga dav'at etadigan diniy, ma'naviy, axloqiy qadriyatlarga alohida e'tibor berishga dav'at etadi. Bu borada buyuk bobokalonlarimiz Imom al-Buxoriy, Baxouddin Naqshband, Xoja Ahmad Yassaviy, Imom at-Termeziyning insonni ma'naviy yetuklikka chorlovchi buyuk g'oyalari, hikmatlari katta o'rin tutadi.

Mazkur maqoladan ko'zlangan asosiy maqsad bevosita oilada bolalami ma'naviy-axloqiy tarbiyalashda milliy qadriyatlardan foydalangan holda, oila va oiladagi tarbiyaviy jarayonni milliy lashtirish-xalqimiz orasida unut bo'layotgan milliy an'analar, urf-odatlar, marosimlami qayta tiklash, yoshlar qalbida dinimiz, e'tiqodimizga hurmat munosabatini yanada o'stirishdan iboratdir. Komil insonni voyaga yetkazishda oila va jamiyatni o'mi uni tarbiyadagi uzviyligi, uzluksizlik asosida amalga oshirishni bu yaxlit bir qonuniy jarayondir.

O'zbekiston Respublikasi qonunchiligi asoslariga ko'ra farzandlar ham ota-onalarining oldida muayyan burchlarni bajarishlari shart. Respublika Oila kodeksi asoslariga ko'ra farzandlarning zimmasida ularning ota-onalariga nisbatan munosabatlarida quyidagi majburiyatlar yuklatiladi: - mehnat qobiliyatini yo'qotgan, kasal bo'lgan, boquvchisiz qolgan ota-onasi to'g'risida g'amxo'rlik qilish; - ota-onasi davlat yoki jamoat tashkilotlari vasiyligida bo'lgan paytda ularga yordam berish; - mehnat qobiliyatini yo'qotgan, kasal bo'lgan, boquvchisiz

qolgan ota-onasiga (agarda ular talab qilsa) aliment to'lash Voyaga etmagan farzandlar ota-onalari oldida burchli (majburiyatli) ekanliklari bilan birga ma'lum huquqlarga ham egadirlar. Quyidagilar voyaga etmagan farzandlarning ota-onalari oldidagi huquqlarini ifodalaydi: - oilada yashash va tarbiyalanish; - ota va onasini bilish; - ota-onaning g'amxo'rigidan foydalanish; - oilada har tomonlama kamol topish; - ota-ona va oilaning boshqa a'zolari tomonidan insoniy qadr-qimmatining hurmat qilinishi; - ota-onasi va boshqa qarindoshlari (bobosi, buvisi, - aka-ukalari, opa-singillari va h.k.) bilan ko'rishish; - o'z huquqlari va boshqa manfaatlarini himoya qilish; - muayyan voqea, hodisa va jarayonlarga nisbatan o'z fikrini ifoda etish; - ism, ota ismi va familiya olish; - ismi va familiyasini o'zgartirish; - oilada umumiy mulk, o'z xususiy mulkiga ega bo'lish va b.q. Ota-ona oila tarbiyasini tashkil etishda farzandlarning manfaatlariga zid hech bir xatti-harakatni sodir etishi mumkin emas. Aksincha, ularning xatti-harakatlari farzandlar manfaatlarini ta'minlashga xizmat qilishi zarur. Shuningdek, otaonalarining farzandlar bilan munosabatlari ularning jismoniy hamda ruhiy sog'liklariga, axloqiga salbiy ta'sir ko'rsatmasligi lozim. Oila tarbiyasida ota-onalar farzandlarga nisbatan shafqatsiz, qo'pol munosabatda bo'lish, ularning insoniy qadr-qimmati, g'ururini poymol etish taqiqlanadi. Respublikada amalda bo'lgan qonunchilik asoslariga ko'ra ota-ona tomonidan farzandlarni mensimaslik, haqoratlash yoki ekspluatatsiya qilishga yo'l qo'yilmaydi.

Har qanday ijtimoiy guruh, uyushma mavjud ekan, uning faoliyati boshqariladi. Oila a'zolari o'rtasidagi o'zaro munosabatlarni tartibga solish, ularning faoliyatlari yuzasidan ijtimoiy nazoratni yo'lga qo'yish, oilada otaning ustunligini ta'minlash, shuningdek, otaning oilada alohida obro'ga ega bo'lishiga erishish oilaning regulativ, ya'ni, boshqaruv vazifalari sirasida alohida o'rin tutadi. Oila faoliyatini boshqarishda uning a'zolari o'rtasidagi o'zaro munosabatlarni tartibga solish, ushbu munosabatlarning tartibga solinishida esa mehnat taqsimoti muhim ahamiyatga ega. Bunda, eng avvalo, har bir oila a'zosi zimmasiga ma'lum vazifalarni yuklanishiga e'tibor qaratish maqsadga muvofiqdir. Ota-onalar tomonidan oilaning eng kichik yoshli (3-4 yoshli) a'zolari zimmasiga ham ma'lum vazifalarning yuklatilishi qator afzalliklarga ega. Xususan, 1) yoshlikdan mehnat ko'nikmalari shakllanadi; 2) mas'uliyat hissi tarbiyalanib boradi; 3) asta-sekin bolalar ongida oilada o'z o'rniga egaligi to'g'risidagi tushuncha shakllana boradi. Bolalar oilada o'zaro hamjihatlikda mehnat qilar ekanlar, o'zlarining hamda boshqalarning mehnatini qadrlashni o'rganadilar. Qolaversa, bir-birlarini hurmat qilish, har qanday vaziyatda ham bir-birlarini qo'llab-quvvatlash, bir-birlariga o'zro yordam ko'rsatishga odatlanib boradilar. Oilada mehnat taqsimotining oqilona yo'lga qo'yilishi esa ijtimoiy munosabatlarda tartibga erishish, ro'zg'orga baraka kirishini ta'minlaydi. Qat'iy tartib o'rnatilgan oilalarda uning a'zolari o'rtasida o'zaro kelishmovchiliklar yuzaga kelmaydi, janjallar sodir bo'lmaydi. Oilaning boshqaruv vazifasi sirasiga uning byudjetini yaratish, pul mablag'laridan to'g'ri, oqilona foydalanish ham alohida o'rin tutadi. Ota-onalar bolalarga yoshlikdan qilinadigan sarf-xarajatlarning miqdori ishlab topiladigan pul mablag'lari summasidan oshmasligiga e'tiborli bo'lish kerakligini, sarf-xarajat qilishdan mavjud pul mablag'ining umumiy summasini inobatga olgan holda dastlab eng muhim va muhim narsalarni sotib olish zarurligini o'rgatib borishlari zarur. Oila byudjetining samarali shakllantirilishi va undan oqilona foydalanish ota-onalar tomonidan farzandlarning moddiy qo'llab-quvvatlanishi uchun imkon beradi. Boshqaruvni tashkil etishda ota-onalar farzandlari xatti-harakatlarini nazorat qilib borish zimmalaridagi mas'uliyatli yumush ekanligini unutmasliklari lozim.

Farzandlarning kun tartibiga ega bo'lib, unga qat'iy rioya qilishlari ular faoliyati ustidan ijtimoiy nazoratni tashkil etishda yuqori samaradorlikka erishish imkonini beradi. Oilada otaning ustunligini ta'minlash, uning oilada alohida obro'ga ega bo'lishiga erishish esa oila a'zolari o'rtasidagi shaxslararo munosabatlarning samarali kechishini, farzandlar tarbiyasining ijtimoiy mazmun kasb etishiga olib keladi. Shu sababli onalar oilada otaning mavqeini yuqori bo'lishini ta'minlay olishlari zarur. Shundagina farzandlar har bir ishni amalga oshirishda otadan ruxsat va yuzaga kelgan katta-kichik muammolarni hal qilishda maslahat so'rash, duo olishga odatlanib boradilar. Otaning mavqei yuqori bo'lgan oilalarda farzandlar odobli, axloqli bo'lib voyaga ketishadi.

References:

1. Jamoa. Oila pedagogikasi. – Toshkent: “Aloqachi”, 2007.
2. Musurmonova O. Oila ma'naviyati – milliy g'urur G' O'quv qo'll. – Toshkent: “O'qituvchi”, 1999.
3. Safarov O. Oila ma'naviyati. – Toshkent: Ma'naviyat, 2009.
4. Quronov M. Oila tarbiyasi. – Toshkent: Ma'naviyat, 2007.
5. Trosyan V. Istoriya obrazovaniya i pedagogicheskoy mo'sli. – Moskva: Pedagogika, 2006.
6. To'raeva O. Oilaviy hayot etikasi va psixologiyasi. – Toshkent: O'qituvchi, 1990. 154 b.
7. Fitrat A. Oila yoki oila boshqarish tartiblar. –Toshkent: “Ma'naviyat” nashriyoti, 1998. – 53-bet.